

Diachrónno-synchrónne aspekty vymedzenia pojmu náboženský a biblický žáner

Eleonóra Zvalená, Filozofická fakulta PU, znora@centrum.sk

Kľúčové slová: religiozita, náboženský žáner, biblický žáner, náboženská komunikácia
Key words: religiosity, religious genre, Biblical genre, religious communication

Ak chceme vymedziť pojmy náboženský a biblický žáner, musíme najprv charakterizovať žáner ako lingvoštylistický pojem. Žáner vnímame ako komplexný fenomén, ktorý charakterizujeme na základe viacerých kritérií. Treba však podotknúť, že aj jeho jednotlivé znaky a vlastnosti sa uplatňujú komplexne, vo vzájomnej podmienenosti. V štúdií vychádzame z najnovších štylistických teórií, ktoré v slovenskej štylistike reprezentujú práce D. Slančovej (1996, 2001, 2003) a J. Findru (2004). Dominantným pojmom v žánrovej kategorizácii je pojem text. J. Findra hodnotí text ako lineárnu jednotku predstavujúcu „funkčnú následnosť obsahovo-tematických a jazykovo-kompozičných zložiek a prvkov“ (2004, s.126). Text možno charakterizovať aj ako „jazykovo-tematický a systémovo-štruktúrne generovaný útvar, obsahujúci všeobecné a jedinečné prvky, ktorý vzniká v konkrétnom časopriestore a situácii a vyjadruje potenciálne uzavretý komplex myšlienok“ (Ruščák, 1992, s. 5). D. Slančová (2001) žáner definuje ako zovšeobecnenú jednotku, ktorá „vzniká generalizáciou vlastností tematicky, funkčne, kompozične a výrazovo príbuzných komunikátov“ a tiež hovorí, že „žáner ako abstrakcia sa realizuje konkrétnym komunikátom“ (c. d., s. 44). J. Findra charakterizuje žáner ako modelovú štruktúru „na najnižšom stupni abstrakcie a zovšeobecnenia“, v ktorom sa uplatňujú prvky obsahových a formálnych modelových štruktúr, pričom žáner je priestor, kde dochádza „k vzájomnej modifikácii obsahu a formy“ (c.d., s. 210).

Náboženský žáner je súhrnný názov pre štylistické útvary a formy skupiny textov viazucich sa na akt náboženskej komunikácie. Je to abstraktný model, ktorý vzniká zovšeobecnením tematických, funkčných, kompozičných, formálnych a jazykových vlastností a znakov príbuzných náboženských komunikátov používaných v náboženskej komunikácii a určených náboženskou komunikačnou kompetenciou. Podľa biblickej exegézy náboženský žáner ako vyjadrovací prostriedok religiozity sa realizuje v istom období a kultúrnom prostredí. Každý náboženský žáner má svoj pôvod v určitej životnej situácii a zachováva si charakteristické črty prostredia (historického, sociálneho, kultúrneho, náboženského), v ktorom vznikol. Pre tento stav dôležitosti životnej situácie, v ktorej určitý textový druh má svoju tradičnú formu, sa používa v biblickej exegéze termín „Sitz im Leben“. Sitz im Leben pomáha pochopiť konkrétny literárny žáner pomocou otázok: Kto v texte hovorí? Kto sú poslucháči? Aká nálada panuje v čase realizácie textu? Aký účinok chce text dosiahnuť? Tento Sitz im Leben poukazuje na funkciu konkrétneho textu v živote určitého spoločenstva (Heriban, 1992, s. 924).

Podľa funkcie a formy náboženských komunikátov delíme náboženské žánre na katechetické a konfesijné. Ku katechetickým žánrom radíme tie žánre, ktoré vzdelávajú vo veciach viery a náboženstva. Tu možno zaradiť texty Biblie (Starého i Nového zákona), misijné kázne, homílie. Medzi konfesijné žánre radíme tie útvary, ktorými veriaci manifestuje svoje vierovyznanie, napr. osobné modlitby, prijímanie sviatostí, chrámové (verejné) bohoslužby, púťové bohoslužby (procesie, koledy, ľudové hry). Konfesijné žánre disponujú množstvom mimojazykových prostriedkov, prostredníctvom ktorých veriaci verejne vyznáva svoje náboženské presvedčenie (Mistrík, 1991, s.173).

Náboženské žánre sa postupne vyvíjali a ušľachovali vzhľadom na nové komunikačné potreby náboženskej komunikácie. Nové náboženské žánre vznikali z potreby vyjadriť nový religiózny obsah alebo novú formu náboženskej komunikácie. Niektoré zo žánrov vo vývine náboženskej komunikácie boli vytlačené na okraj, iné si získali a neskôr aj udržali rozhodujúce postavenie. Oproti žánrom iných komunikačných oblastí sú žánre náboženskej komunikačnej sféry ustálené, stabilné a nemenné, menej zasiahnuté časovým faktorom. Napriek svojej formálnej a obsahovej stabilite sú schopné aktualizácie (hlavne obsahovej) a modifikácie (Zvalená, 2009, s. 20). Ustálenosť a nemennosť náboženských žánrov sa prejavuje v ich funkcii, cieľi, proklamovaní, vo využívaní tradičných, často archaických jazykových prostriedkov (archaický vokatív, hypertrofia superlatívu, využívanie honoratívu, postponovanie prívlastkov, využívanie biblických poetizmov). Napriek tomu, že v procese náboženskej komunikácie náboženské žánre navzájom na seba nadväzujú, prelínajú sa a prestupujú (Mistrík, 1991, s. 167 a 170), takže dochádza k ich hybridizácii, mnohé žánre si po stáročia udržali svoju slohovopostupovú stabilitu a ostali vyhranené (Ruščák, 1993, s. 141). K týmto žánrom radíme žalmy, piesne a príslovia Starého a Nového zákona, modlitby, litánie a ruženec.

Náboženský žáner je širší pojem, ktorý zahŕňa oblasť celej náboženskej komunikácie. Biblický žáner je podsystém náboženských žánrov vychádzajúci z biblických textov. Ak chceme hovoriť o biblickom žánri, musíme si objasniť pojmy náboženská a biblická literatúra.

Náboženská literatúra je súhrn všetkých slovesných textov a rozličných písomných záznamov, ktoré sú súčasťou náboženskej komunikácie a súvisia s religiozitou človeka. Radíme do nej texty vedecké, umelecké, vieroučné a pod.

Osobitnú skupinu náboženskej literatúry predstavuje literatúra Starého a Nového zákona. Názvom Biblia sa označuje súbor textov (spisov, kníh) židovského a kresťanského náboženstva. Na označenie Biblie sa používajú aj výrazy Sväté písmo, Písmo, Zmluva, Testament.

Pôvodným jazykom Biblie je aramejčina, hebrejčina a gréčtina. Postupne bola Biblia preložená do všetkých významných jazykov sveta. Medzi najstaršie preklady Biblie patria latinské (2. stor.) a sýrske (2. stor.) preklady.

Jedným z najpoužívanějších prekladov Biblie je Vulgáta, ktorú zhotovil sv. Hieronym v rokoch 382–406. Hieronym prekladal najmä z hebrejských originálov. V Betleheme strávil nad textami biblických kníh vyše tridsať rokov. Traduje sa, že pracoval iba v noci, keď mu rabín prinášal v tajnosti texty zo synagógy. Hieronymov preklad sa ujal v cirkvi pomaly a v roku 1546 bol vyhlásený za autentický text. Slovo „vulgata“ znamená po latinsky ľudový, populárny, všeobecne rozšírený (Heriban, 1997).

Z diachrónneho hľadiska je biblický žáner historická kategória, ktorá vznikla zovšeobecnením spoločných znakov podobných štylistických útvarov v Biblii. Jeho témou je vypovedať o Bohu a Božskej prozreteľnosti. Tento žáner prešiel niekoľkými formálnymi modifikáciami, počnúc hovorenou variantnou podobou až po písanú invariantnú podobu. Zo synchronného hľadiska predstavuje biblický žáner modelovú štruktúru, ktorá má charakteristické a stabilné znaky a vlastnosti, štandardizovanú, normovanú a kanonizovanú podobu (Zvalená, 2009, s. 20).

Každý (teda aj náboženský/biblický) žáner možno klasifikovať prostredníctvom slohového postupu a funkčného jazykového štýlu (čo nie je cieľom tejto štúdie). Žánre náboženskej komunikácie sú charakteristické (aj) tým, že na diachrónnej osi podliehajú času a dobe omnoho menej ako žánre iných komunikačných oblastí, že po stáročia sa používali v nezmenenej podobe, že ich vývin stagnoval (v obsahovej aj formálnej štruktúre), že sa v nich uplatňujú viaceré slohové postupy a rovnako aj funkčné jazykové štýly.

V slovenskej jazykovede sa výskumom náboženských žánrov zaoberali a zaoberajú viacerí jazykovedci. Jedným z priekopníkov vo výskume jazyka a štýlu náboženských textov

bol teológ a literárny vedec J. Kútnik Šmálov. Vo svojich prácach *Zásady sakrálného štýlu* (1953) a *Sakrálny štýl* (1956) uvažoval o sakrálnom štýle (In: Mlacek, 1998, s. 103); F. Ruščák vo svojej štúdii *Zvest' o Kristovom narodení ako žáner a text* (1993) konštatuje, že na žánrové obsadenie Biblie majú veľký vplyv aj biblické osobnosti – autori ich textov. Za typologicky vyhranené biblické žánre pokladá žalmy, piesne, príslovia, podobenstvá a modlitby; J. Horecký skúma text, kontext a kotext liturgických modlitieb (1993); J. Mlacek (1998) v štúdii *K štylistike náboženskej komunikačnej sféry a k jazyku súčasnej duchovnej piesne* analyzuje jazyk náboženských piesní a v súvislosti s typologizáciou náboženský štýl – sakrálny štýl sa prikláňa k pojmu komunikačná sféra náboženského typu (c.d. s. 105); I. Očenáš v štúdii *Jazykovo-komunikačné regulátory homiletických textov v konfesionalnej tlači* charakterizuje kázeň ako písomný homiletický žáner, skúma jeho funkciu a prostriedky (1998). P. Liba vo svojej štúdii *Žalm ako živý žáner* pokladá žalm za polysémický žáner so špecifickým obsahom a textovou výstavbou (2001); J. Findra v štúdii *Kázeň v priestore náboženskej komunikačnej sféry* charakterizuje kázeň ako žáner, ktorý sa vytvoril na priesečníku výkladového postupu a rečníckeho štýlu (2006); K. Pancáková (Bieleková) v štúdii *Žánre náboženského štýlu* charakterizuje homíliu takto: „Je to žáner realizovaný v rámci liturgického obradu ako hovorený komunikát metatextovej povahy, ktorý vychádza z Biblie ako najdôležitejšieho prototextu“ (2006, s. 137). Vo svojich ďalších štúdiách o homílii sa zaoberá vonkajšími a vnútornými determinantmi homílie, jej ilokučnou štruktúrou, kompozičnou stavbou, mimojazykovými prostriedkami (2006, 2008); vo svojej najnovšej štúdii (2011) hodnotí homíliu zo žánrovo-textového aspektu.

Literatúra:

- BIELEKOVÁ, K.: Vonkajšie a vnútorné determinanty homílie. In: *Theologos : teologická revue Greckokatolíckej teologickej fakulty PU v Prešove*. Roč. 6, č. 2 (2006), FHPV 47/06, s. 170-175.
- BIELEKOVÁ, K.: Ilokučná štruktúra homílie. In: *Slovo o slove [12] : zborník Katedry komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity*. Prešov : Prešovská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, 2006, FHPV 44/06, s. 105-107.
- BIELEKOVÁ, K.: Mimojazykové výrazové prostriedky homílie. In: *Pravoslávny teologický zborník 31/16*, Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006, FHPV 514/06, s. 168-172.
- BIELEKOVÁ, K.: Kompozičná stavba homílie. In: *Studia Philologica Annus XXIII*. FHPV PU, 2008, s. 96 – 100. Dokument je umiestnený na [www stránke Univerzitnej knižnice PU](http://www.pulib.sk/elpub/FHPV/Kesselova1/index.html).
Intranet: <http://www.pulib.sk/elpub/FHPV/Kesselova1/index.html>
Internet: <http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Kesselova1/index.html>
- BIELEKOVÁ, K.: Prienik homíliou zo žánrovo-textového aspektu. In: *Acta patristica 3*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta PU v Prešove 2011.
- FINDRA, J.: Štylistika slovenčiny. Martin: Osveta, 2004, 232 s.
- FINDRA, J.: Kázeň v priestore náboženskej komunikačnej sféry. In: *Slovenská reč*, 71, 2006, č. 3, s. 129 – 135.
- HERIBAN, J.: Príručný lexikón biblických vied. Rím: Slovenský ústav svätého Cyrila a Metoda, 1992, 1366 s.
- HERIBAN, J.: Úvody do Starého i Nového zákona s výberovou a tematicky zoradenou bibliografiou. Rím: Spolok sv. Vojtecha Trnava v spolupráci so Slovenským ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme, 1997, 1366 s.
- HORECKÝ, J.: Text, kontext a kotext liturgických modlitieb. In: *Text a kontext*. Zborník z medzinárodnej konferencie v Prešove 18. – 19. novembra 1993. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1993, s. 135 – 139.

- LIBA, P. 2001. Žalm ako živý žáner. In: *Philologica*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ročník LII. Bratislava: FFUK, 2001, s. 70 – 81.
- MISTRÍK, J.: Náboženský štýl. In: *Studia academica slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Bratislava: Alfa 1991, s. 163 – 175.
- MLACEK, J.: K štylistike náboženskej komunikačnej sféry a k jazyku súčasnej duchovnej piesne. In: *Studia Academica Slovaca*. Prednášky XXXIV. letného seminára slovenského jazyka a literatúry 27. Bratislava: Stimul 1998, s. 102 – 117.
- PANČÁKOVÁ, K.: Žánre náboženského štýlu. Homília. In: *Slovenská reč*, 71, 2006, č. 3, s. 136 – 138.
- RUŠČÁK, F.: Biblický text ako archetypálna dimenzia náboženskej komunikácie. In: *Text a kontext v náboženskej komunikácii*. Zborník Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity. *Studia Philologica* 8. Prešov 2001, s. 6 – 9.
- RUŠČÁK, F.: Zvesť o Kristovom narodení ako žáner a text. In: *Text a kontext*. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej v Prešove 18. – 19. novembra 1993. Prešov: Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 1993, s. 140 – 144.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov: Slovacontact, 1996, 176 s.
- SLANČOVÁ, D.: Východiská interaktívnej štylistiky (Od eklektizmu k interakcii). In: *Slovenská reč*, 68, 2003, č. 4, s. 207 – 221.
- SLANČOVÁ, D.: Základy praktickej rétoriky. Prešov, Náuka, 2001, 211 s.
- SABOL, J. – RUŠČÁK, F. – SABOLOVÁ, O.: Interpretácia umeleckého textu. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 1992, 315 s.
- ŠMÁLOV KÚTNIK, J.: Litánie loreťánske. Bratislava: Lúč 1998, 463 s.
- ZVALENÁ, E.: Žánrové dimenzie biblickej epištoly. Prešov: FHPV PU 2009, 96 s.

Abstract

The contribution deals with diachronic and synchronic aspects of delimitation of terms: religious genre and Biblical genre. Religious genre is a broader term, which involves the field of whole religious communication. Biblical genre is a subsystem of religious genres, based on Biblical texts. These genres are stable. They have standardized and canonized form.